

درس گفتارهای ایدئولوژی و اتوپیا

پل ریکور

ترجمه‌ی مهدی فیضی

Lectures on Ideology and Utopia

Paul Ricoeur

درس گفتارهای
ایدئولوژی و اوتوپیا
پل ریکور

گردآورنده: جرج آ. تیلور

ترجمه‌ی مهدی فیضی

ویرایش: تحریریه‌ی نشر مرکز

حروف‌چینی، نمونه‌خوانی، صفحه‌آایی: سوسن تولا، نشر مرکز

طرح جلد: فریبا معزی

چاپ اول: ۱۳۹۹، شماره‌ی نشر: ۱۳۵۳، ۱۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۳-۴۷۲-۴

نشر مرکز: تهران، خیابان دکتر فاطمی، روبه‌روی هتل لاله، پلاک ۸، شماره‌ی ۸

تلفن: ۸۸۹۷۰۴۶۲-۳ فاکس: ۸۸۹۶۵۱۶۹

ایمیل: info@nashr-e-markaz.com

 [nashremarkaz](http://nashremarkaz.com)

همه‌ی حقوق چاپ و نشر این ترجمه برای نشر مرکز محفوظ است.
تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله فتوکپی، الکترونیک
ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش بدون دریافت مجوز قبلی و کتبی از ناشر ممنوع است.
این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

• سرشناسه ریکور، پل، ۱۹۱۳-۲۰۰۵ م. Ricoeur, Paul. عنوان و نام پدیدآور: درس گفتارهای ایدئولوژی و اوتوپیا / پل

ریکور، گردآورنده جرج آ.ج. تیلور، ترجمه‌ی مهدی فیضی • مشخصات ظاهری شش، ۵۱۴ ص.

• یادداشت عنوان اصلی: Lectures on Ideology and Utopia, 1986 — ایدئولوژی — تاریخ — مدینه فاضله

• شناسه‌ی افزوده تیلور، جرج هوارد، ۱۹۵۱- م. گردآورنده: فیضی، مهدی، ۱۳۶۱- م. مترجم

• رده‌بندی کنگره B ۸۲۳/۳ • رده‌بندی دیویی ۳۲۰/۵ • شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی ۷۲۷۵۴۱۱

فهرست

۱	یادداشت مترجم
۵	سپاسگزاری گردآورنده
۷	مقدمه‌ی گردآورنده
۵۷	۱. درس گفتار مقدماتی
	بخش اول: ایدئولوژی
۸۷	۲. مارکس: نقد هگل و دست‌نوشت‌ها
۱۰۷	۳. مارکس: «دست‌نوشت اول»
۱۲۷	۴. مارکس: «دست‌نوشت سوم»
۱۵۴	۵. مارکس: ایدئولوژی آلمانی (۱)
۱۸۱	۶. مارکس: ایدئولوژی آلمانی (۲)
۲۰۳	۷. آلتوسر (۱)
۲۳۳	۸. آلتوسر (۲)
۲۵۷	۹. آلتوسر (۳)
۲۷۹	۱۰. مانهایم

۳۱۰	۱۱. ویر (۱)
۳۳۴	۱۲. ویر (۲)
۳۵۸	۱۳. هابرماس (۱)
۳۸۰	۱۴. هابرماس (۲)
۴۰۹	۱۵. گیرتز

بخش دوم: اتوپیا

۴۲۹	۶. مانهایم
۴۵۱	۱۷. سن-ایمرن
۴۷۳	۱۸. فویه
۴۹۳	کتاب‌شناسی اتلیس
۵۰۵	کتاب‌شناسی فارسی
۵۰۹	نمایه

یادداشت مترجم

ایدئولوژی و اروپا متن درس گفتارهایی است که پل ریکور در پاییز ۱۹۷۵ در دانشگاه شیکاگو ایراد کرده است. جرج تیلور این درس گفتارها را گردآورده و از نظر ریکور گذراند است. متن سپاسگزاری تیلور در آغاز کتاب نشان می‌دهد که حفظ و انتشار درس گفتارهای ریکور چه مسیری را پیموده است. با این حال، اگر علاقه‌ی مسیر گردآورنده و مترجم را خواندن و خواننده‌شدن متن ریکور فرض کنیم، در این میان «علت» علاقه (در معنایی لکانی) بی‌شک متفاوت خواهد بود.

برای مترجم، علت علاقه درون‌مایه‌ی مرکزی درس گفتارهاست: «ارزش افزوده»^۱. گرچه خود ریکور در خلال درس‌ها به آن به‌عنوان یک فرضیه

۱. هر دو اصطلاح عنوان کتاب، در تلفظ‌های فرانسوی و یونانی‌شان — «ایدئولوژی» و «اتوپیا» — که زبان‌های اصلی این دو اصطلاح هستند، حفظ و از این‌رو ترجمه نشده‌اند. البته «ایدئولوژی» تقریباً هرگز ترجمه نمی‌شود، ولی عدم ترجمه‌ی «اتوپیا» به «آرمان‌شهر» و مانند آن، به این دلیل است که مقصود ریکور از اتوپیا بیشتر «ناکجایی» — امکان تعلیق واقعیت حاکم بر واقعیت — است تا توصیف شهر و جایی آرمانی. درواقع با اتوپیاست که واقعیت تمایزی را درون خودش کشف می‌کند.

اشاره می‌کند، ولی به گمان مترجم، معنای هرگونه ایدئولوژی و اتوپایی را باید در (بود و نبود) «ارزش افزوده» جست. زیرا ارزش افزوده‌ای که ریکور مطرح می‌کند در تحلیل نهایی به خود «واقعیت» مربوط می‌شود؛ این که واقعیت (یعنی هرآنچه هست) همواره واقعیت به اضافه‌ی یک ارزش افزوده است. این افزوده/ایدئولوژی به‌طور کلی است و آنچه وجود این افزوده را افشا می‌کند اتوپیاست. با این حال، چنان‌که ریکور نشان می‌دهد نه ایدئولوژی به‌طور کلی — که کارکردش پُرکردن هیچ شکافی نیست — بلکه این ایدئولوژی‌ها هستند که مسأله‌آفرین‌اند. برای مثال، وقتی ایدئولوژی ارزش افزوده قدرت می‌شود مازاد قدرت بر واقعیت را تولید می‌کند: اعلام «وضعیت استثنای» ساختگی که از واقعیت تجربی می‌خواهد بر آن وضعیت منطبق شود. در واقع یک هدف ریکور در این درس گفتارها گسترش مفهوم ارزش افزوده است. با فراهم آوردن مثال‌هایی برای آن. مثال خود او، «ایدئولوژی به مثابه ارزش افزوده» افزوده به فقدان اعتقادی به ادعای مشروعیت مرجع اقتدار است. مثالی با اصطلاحات وبری. مثال دیگر ما می‌تواند «اعلام ورشکستگی» باشد — بازگونه‌ی «ارزش افزوده»ی مارکس. اعلام ورشکستگی نیز مستلزم افزوده‌ای است (در مقام «علت میل» به تولید) است تا بازیابی وضعیت پیشین تولید را غیرممکن اعلام کند. برای مثال، در اعلام ورشکستگی یک کارخانه، نیروی کار و مسووعی ابزار تولید همچنان سر جای خود حاضرند، آنچه غایب است بازگشت سودآور سرمایه است که ارزش‌اش افزون بر بارآوری کار کارگر و ابزار تولید اعلام می‌شود. جامعه‌ی مدنی» نیز می‌تواند مثال دیگری باشد. کارکرد ایدئولوژیک جامعه‌ی مدنی این است که نارسایی دولت‌ها را با انواع خیریه‌ها جبران کند. جامعه‌ی مدنی در این معنا ارزش افزوده‌ای است برای دولت‌ها. مثال‌ها وسعت مفهوم را روشن می‌کنند.

در مقابل ایدئولوژی ارزش افزوده، باید ساختار و کارکرد اتوپیا را ترسیم کنیم: اتوپیا جایی است که در آن، چیزی کارکرد ارزش افزوده را ندارد،

چیزی که بخواهد اتوپیا را از آنچه هست بیش تر نشان دهد. به همین دلیل است که اتوپیاها پیشاپیش واقعیت کامل خود را با وسواسی عجیب ترسیم می کنند. به عبارت دیگر، اتوپیاها توقع و واقعیت را یکی می کنند. بنابراین، در ساختار اتوپیاها جایی برای ارزش افزوده نمی ماند، زیرا در اتوپیا چیزی نمی تواند نقش ارزش افزوده را برای چیز دیگری داشته باشد. در اتوپیا هر چیزی علت وجودی خودش را دارد. کارکرد اتوپیا نیز چنان که ریکور نشان می دهد «نقد» است: «برپایه ی یک اتوپیاست که می توانیم نقد کنیم.» «از آنجایی اتوپیا نگاهی بیرونی بر واقعیت ما افکنده می شود تا بدانیم این واقعیت که ناگهان عجب به نظر می رسد چیزی بیش از آنچه مسلم انگاشته شده نیست.» در واقع، با تعلیق واقعیت حاکم بر واقعیت است که می توان نقد کرد، نقدی نه برای با یابی یک واقعیت اصیل و ناب، بل برای ساختن یک واقعیت دیگر. «رسالت سیاسی تخیل ماست. با این همه در اتوپیاها ایدئولوژی ناپدید نخواهد شد. ولی دیگر نقش پُر کردن شکاف ها — نقش ارزش افزوده — را نخواهد داشت. (چرا که در اتوپیا شکافی در کار نیست). بنابراین ضرورت وجود ایدئولوژی در اتوپیا از نوع ضرورتی خواهد بود که کانت به «حکم زیبایی شناسانه» نسبت می دهد — یعنی ضرورتی از پی رضایت.^۱ هم چنان که هیچ شعری ضروری نیست. بی خون سروده می شود جهانی را مجاب می کند.

وظیفه ی خود می دانم که از دست اندرکاران محترم «نشر مکر» در همه ی بخش ها و واحدها، که با دقت و حوصله ی فراوان زحمت و تلاش و آماده سازی فنی این کتاب را بر عهده داشتند، تشکر و قدردانی کنم.

۱. بنگرید به: کانت (۱۷۸۳). نقد قوه ی حکم، ترجمه ی عبدالکریم رشیدیان، چاپ سوم: نشر نی، تهران. صص ۱۴۵-۱۴۶.